

Ђердап као чинилац регионалне сарадње на Балкану

УДК: 347.79(282.243.7):339.92(497)

Др Радоје Зечевић

Аутор у чланку, после навођења основних географских и историјских података везаних за Дунав, указује на значај те друге по величини реке у Европи. Важност Дунава за трговину и међународне везе потврђује заинтересованост великих сила за Подунавље. Борба за превласт у тој области нарочито је испољена приликом регулисања слободне пловидбе у Ђердапу.

Изградњом бране на Дунаву проблем пловидбе Дунавом решен је на најбољи начин, што ће имати велики значај за регионалну сарадњу СР Југославије и Србије и у будућности.

Србија је придавала велики значај регулисању слободне пловидбе на Дунаву још од Париског конгреса 1856. године због развоја трговине и међународних веза и потребе да равноправно учествује у међународним односима. То најбоље потврђује жељу и остварено право приобалних држава, да управљају пловидбом, чему су се велике силе супротстављале све до 1948. године, тј. до доношења Конвенције о режиму пловидбе Дунавом.

Борба великих сила за превласт у Подунављу највише се испољила поводом међународног регулисања слободе пловидбе у најтежем сектору Дунава – Ђердапу, који је раније био „уско грло“ за пловидбу и главна сметња пловидби. Међутим, после радова и изградње бране на Ђердапу тај проблем је решен на најбољи могући начин, што има велики значај за СР Југославију и Србију, односно за њихову дипломатску, политичку и економску активност поводом Дунава и посебно Ђердапа.

Ђердапско питање до 1963. године

Економски и политички значај Дунава условљен је повољним географским положајем. Дунав је, после Волге, највећа река у Европи и највећа европска међународна река. По количини воде, трећа је река у Европи, после Волге и Неве.¹ У географском погледу, поред бројних држава кроз које протиче (девет),² дужине пловног тока, величине

¹ Большая советская энциклопедия, т. 15, Москва 1952, стр. 283.

² Дунав извире у СР Немачкој и до Пасауа тече кроз њу, затим до Енгелхарцела чини границу између Немачке и Аустрије. Аустријском територијом тече до

слива, многих притока и различитог рељефа, чини изразито географско-хидрографску целину. Према званичним подацима, дужина Дунава износи 2.850 km, па је по дужини 27. река на Земљи, а по површини слива 32 (817.000 km²) што чини, приближно, десетину територије Европе, на којој живи осмина европског становништва (више од 80 милиона становника).

Слив Дунава има око 120 притока (60 већих, од којих су 34 пловне). Најзначајније су Илер, Изар, Ен, Морава, Раба, Ваг, Ипол, Драва, Тиса, Сава, Тамиш, Велика Морава, Олтуљ, Серет и Прут. Својим током повезује централну Европу са источном Европом и Црним морем, и даље, преко Црног мора, са Блиским истоком и Средоземљем. Подаци о обалама Дунава и границама подунавских земаља пре нестанка СФРЈ, ЧССР-а и СССР-а приказани су на табели 1.

Табела 1

Обале Дунава³

Држава	Дужина обале у km		Укупна дужина обале у km
	лева	десна	
СР Немачка	658,23	626,80	1.285,03
Аустрија	321,51	350,50	672,01
ЧССР	172,06	22,50	194,56
Мађарска	275,20	417,20	696,40
СФР Југославија	358,00	587,35	945,35
СР Румунија	1.010,03	374,10	1.384,13
Бугарска	–	471,55	471,55
СССР	54,97	–	54,97
УКУПНО	2.850,00	2.850,00	5.700,00

Из табеле 1 види се да је највећи део Дунава поседовала СР Румунија, затим СР Немачка, па СФР Југославија. Ако се узме у обзир да је СФРЈ од укупних 817.000 km² слива Дунава припадало 21,6 одсто или 176.000 km², као и обе обале Дунава у дужини од 358 km (осталих 230 km обале биле су границе између СФРЈ и СР Румуније), што је износило 12,5 одсто целокупне дужине Дунава, да је од укупне површине пловних путева у сливу Дунава у границама СФР Југославије било 37,5 одсто пловних путева и да је одсек Дунава који је припадао СФР Југосла-

ушћа Мораве, а одатле до изнад Братиславе служи као граница између Аустрије и Словачке. Од Братиславе тече даље словачком територијом, да би до ушћа притоке Ипол био и гранична река између Словачке и Мађарске. Тече даље кроз Мађарску до испод Мохача, где улази у територију Р. Хрватске, а затим у територију СР Југославије. Од ушћа Нере до ушћа Тимока Дунав је гранична река између СР Југославије и Румуније (230 km дужине), а низводно, од Силистре, између Румуније и Бугарске. Од Силистре тече румунском територијом до ушћа притоке Прут. Одатле, до почетка делте, Дунав је граница између Румуније и Украјине. Румунска граница иде даље Килским рукавцем до Вилкова, а одатле Старостамболијским и Мусурским рукавцем.

³ Д. Дукић, *Воде СР Србије*, Српско географско друштво, књ. XLIV, Београд, 1977, стр. 35–36.

вији био најважнији одсек према месту уливања његових најважнијих притока и може се закључити да је СФР Југославија била међу највећим, односно највећа подунавска држава.

После разбијања СФРЈ и нестанка ЧССР-а и СССР-а настале су нове државе на Дунаву. Уместо некадашње ЧССР, створене су две нове државе – Чешка и Словачка, па је на Дунав избила само Словачка. Због сецесије неких бивших република СФРЈ на Дунаву су се, уместо СФРЈ, појавиле две државе – Република Хрватска и СР Југославија. После нестанка СССР-а, на ушћу Дунава, уместо СССР-а појавила се нова држава Украјина. Тако сада уместо осам, има девет подунавских држава. С обзиром на то, као и на најновије податке Д. Дукића (да дужина Дунава износи 2.783,4 km измењени су подаци о обалама Дунава у границама подунавских земаља и дужине тока кроз те државе (табела 2).

Табела 2

Дужина Дунава 2.783,4 km⁴

Десна страна	Дужина кроз државу (km)		Лева страна
	десна страна	лева страна	
СР Немачка 2.223,2	560,2	581,63	2.201,77
Аустрија 1.872,7	350,5	321,51	1.880,26
Словачка 1.850,2	22,5	176,06	1.708,20
Мађарска 1.433,2	417,0	275,00	1.433,20
Р. Хрватска 1.298,5	134,7	–	1.433,20 Србија 1.075,00 ушће Нере
Република Србија ушће Тимока 844,55	436,75	358,20	134,144 Румунија
Бугарска 374,00	471,55	–	–
Румунија до 0 код Сулине 374	374	940,856 Украјина до 0 код Сулине	134,144
Украјина –	–	134,144	

Ток Дунава, односно његов слив, дели се према географско-физичким и геолошким особинама на три дела. Горњи (алпски) Дунав се простира од извора до Бечког басена, у дужини од 970 km, средњи (панонски) Дунав од извора до Турн Северина, у дужини од 949 km, а ђердапски сектор повезује средњи и доњи Дунав, и дуг је 119 km. Доњи Дунав (понтински), дужине 931 km, почиње низводно од постројења ХЕПС Ђердап. Ђердапска клисура укупне дужине 130 km, најдужа је и најлепша речна клисура у Европи. Простира се од Винце до Костола, са десне стране, и од Молдаве Веке до Турн Северина, са леве стране. У сектору су четири клисуре (сутјеске) и три котлине. Будући да се

⁴ Радоје Зечевић, *Србија и међународни положај Ђердапа – историја и садашњост*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 11 (табелу 2 Д. Дукић је израдио и препоручио аутору).

Ђердап не може посматрати издвојено од Дунава, тј. од проблема везаних за реку, његов значај као чиниоца регионалне сарадње на Балкану може да се схвати на основу најважнијих међународних догађаја и споразума којима је регулисан правни статус Дунава, а тиме и Ђердапа.

Међународноправни режим на Дунаву установљен је тек 1856. године, на Париском конгресу, а разлог за то била је политика ондашњих великих сила – Турске, Аустрије и Русије, које су првенствено мислиле на то како да заштите своје интересе на Дунаву. То је био период двостраног регулисања пловидбе Дунавом и Ђердапом. Пловидбу Ђердапом, у том периоду, ометале су на више места, подводне стене, поготову при изласку реке из доње клисуре, код Сипа, где је целом дужином кланца била немогућа нормална пловидба. Једино се наспрам Доњег Милановца на неким ретким местима могло саобраћати између две обале лаким пловним објектима или бродом на весла, али је био немогућ узводни повратак.

Отежани режим пловидбе на Ђердапу трајао је све до Трајана, крајем 1. и почетком 2. века. Пошто пловидба до тада није била сигурна, па римски бродови на весла, пошто би заобишли катаракте, нису могли да савладају брзину реке у кањону, морали су да узводно вуку ручно робови или су извлачени помоћу сточне запреге. Због великих литица, које су биле готово вертикалне, Римљани су морали да у стени исклешу пут који је пратио средњи ниво реке. На неким најужим местима пут је проширен дрвеним конструкцијама до осам стопа, а на местима на којима се може пратити, а није усечен у стену, до 10 стопа, тј. око три метра. Најприхватљивија је тврдња да су канал и пут кроз Ђердапску клисуру изграђени да би се омогућила пловидба Дунавом.⁵

Све до прве половине 19. века пловидба кроз Ђердап углавном се заснивала на традиционалним народним знањима о ћудима Дунава и Ђердапа и традиционалним народним искуствима у савладавању тешкоћа у том делу реке. На основу народног сазнања и познавања атмосферских прилика у Ђердапу одређиван је традиционални народни календар пловидбе кроз Ђердап према којем су се управљали сви бродови у дунавском пловидбеном саобраћају. У Србији су у то време приликом савладавања плитких прелаза у Ђердапу терет преносили људи или су кориштене животињске запреге. Ђердапским теснацом су најчешће пловили чунови или копанице, тј. примитивна пловила направљена од издубљеног стабла, која се помињу као старословенске, архаичне врсте пловних речних објеката.

Новине у пракси пловидбе Дунавом, нарочито везане за Ђердап, појавиле су се 1830. године. Тада су повећане трговина и пловидба, појавила се аутономна Србија као нови чинилац на Балкану и у Подунављу и изграђен је Сечењијев пут на банатској страни Ђердапа. Због велике важности Ђердапа повећан је међународни значај Србије, јер је преузела све надлежности Турске у том делу Подунавља. Кнезу

⁵ E. Swoboda, *Forschungen am Obermoesischen Limes*, Wien – Leipzig, 1939, p. 91.

Милошу је највише било стало да онемогући настојање Аустрије да се меша у аутономна права српске кнежевине ради остварења неких права заснованих у прошлости. За време кнеза Милоша, после 1830. године, српски део Подунавља је био под високом заштитом Порте и саставни део српске кнежевине, са потпуном применом аутономних законских прописа о пловидби дуж српског дела Подунавља.

Пошто је Аустрија била веома заинтересована за чишћење Ђердапа, што би јој донело велику материјалну добит и утицај у том региону, кнез Милош је, водећи рачуна о националној политици и интересима Србије, морао да изнађе могућности да започне регулацију дунавског корита у сектору Ђердапа. Када је 1834. године био готов план за регулацију Ђердапа, Стефан Сечењи, као именовани комесар регулационих радова на доњем Дунаву, покушавао је да заинтересује Србију и кнеза Милоша за радове у Ђердапу, јер га је Порта упутила на кнеза Милоша као господара Србије. Порта је уверавала Србију да неће пристати да решава питање Ђердапа без знања српског кнеза. У основи, њен интерес је био да онемогући Аустрију у преузимању монопола над трговином и транспортом на том делу реке, с обзиром на то да је Аустрија имала модерније бродове, а кнез Милош се бојао да би уређењем ђердапског сектора сва трговина између Аустрије и Турске могла кренути Дунавом без икакве користи за Србију. Тако је свака од тих држава Подунавља и Балкана имала своје разлоге и противразлоге да се регулише односно не регулише ђердапски сектор. Али, у том периоду проблем се није могао решити без добре воље, слободног пристанка и међусобне сарадње наведених држава.

После Париског конгреса, иако је сектор Ђердапа био под суверенитетом Србије и Румуније, Аустрија је настојала да добије искључиво право да изводи регулационе и хидротехничке радове на том делу Дунава као најтежем за пловидбу. Беч и Пешта су решили да се уреди ђердапски теснац, који се налази на обалама Србије и Румуније, уз услов да предузеће које изводи радове буде национално – аустроугарско, јер би, на тај начин, кључ Ђердапа био у њиховим рукама. Аустро-Угарска је предлагала да је велике силе овласте да сама очисти Ђердап, пошто се договори са својим супприбрежницама о техничким и финансијским условима тог предузећа. Због тога се Србија, као полусуверена држава, бојећи се за свој статус и територијална права, обратила Турској с молбом да спречи да се Аустро-Угарској одобри извођење радова на Ђердапу. Наиме, Србија је сматрала да би, ако се прихвати аустроугарски предлог, био угрожен њен интерес као приобалне државе и да би, чак, Србија и Румунија престале да буду подунавске државе. Турска је подржала Србију тако што је Мусурус паша, на конференцији, доставио великим силама мемоар, па је Аустро-Угарска, пошто јој је онемогућено да сама изведе потребне радове у сектору Ђердапа, одустала од свог предлога.

Србија је правилно постављала питање Ђердапа све до уочи Берлинског конгреса (1878), када је почела да се ослања на Аустро-Угарску,

која јој је обећала подршку и потпору у заштити угрожених територијалних права и ратних тековина. Аустро-Угарска је, за узврат, од Србије тражила уступке у вези с чишћењем Ђердапа. Тако је 8. јула 1878. потписана Конвенција Андраши-Ристић, која се односила на железнице, трговину и просецање Ђердапа. Тај економски споразум био је услов да Аустро-Угарска подржи Србију приликом решавања проблема граница на Берлинском конгресу.⁶ Србија и Румунија су биле економски и политички слабе државе да би биле заступљене у управи на доњем Дунаву, а нису могле да рачунају на подршку великих сила потписница Берлинског уговора. Тако је, злоупотребљавајући добијени међународни мандат за извођење радова у Ђердапу, Аустро-Угарска све до завршетка Првог светског рата господарила Ђердапом и спроводила сопствену политику. Контролу над Ђердапом задржала је и за време Првог светског рата захваљујући Централним силама, које су јој признале право да доноси правила о регулисању пловидбе, да наплаћује таксе и да, уз пристанак приобалних држава, изводи потребне радове.

У том периоду и Немачка се појавила с освајачким претензијама на Балкану и Дунаву. После избијања Другог светског рата Југославија је потиснута, па чак и нападнута са Ђердапа. Трећи рајх и Румунија основали су заједничку управу на ђердапском сектору, тзв. Савет речног Дунава, а за време те управе мало се радило на одржавању водограђевина, док је пловидба била веома интензивна.⁷ Заједничка управа требало је да осигура безбедну пловидбу кроз ђердапски сектор за немачке потребе, а укинута је истискивањем Немачке са Ђердапа и капитулацијом Румуније. Румунија је у периоду од августа 1943. до децембра 1944. сама управљала ђердапским сектором. Са тим се сложила Команда совјетске окупационе зоне, па до окончања рата и одмах после рата ФНР Југославија није имала право да учествује у управљању сектором Ђердапа.

Од 1948. до 1953. године Румунија је била укључена у општу хајку против ФНРЈ и у сектору Ђердапа учинила је више незаконитих радњи да би онемогућила ФНРЈ да равноправно учествује у регулисању пловидбе Ђердапом. Совјетски Савез се у том периоду понашао као велики моћник на Ђердапу јер је узурпирао сва права приобалних држава и наставио ранију праксу других великих сила.

Југословенске власти су омогућиле да се пловидба кроз Ђердап одвија слободно и без сметњи. Тек од 1953. године стабилизирани су односи и успостављена је боља сарадња у Ђердапу захваљујући раду Дунавске комисије. Тако су почеле на прави начин да се примењују одлуке Дунавске конвенције у корист приобалних држава, што је било

⁶ Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, књ. I, 1868–1878, стр. 423. Поводом тог економског споразума С. Јовановић каже: „...то велико техничко предузеће морало је постати искључиво аустријско, због неоспорне економске надмоћности коју је Аустрија као велика сила имала над нама малим балканским народом...”

⁷ Дејан Костић, *Нова Ђердапска управа*, „Југословенска ревија за међународно право“, бр. 1, 1954.

„последица извојеваног сувереног и независног положаја подунавских држава“.⁸ Применом Београдске дунавске конвенције, приобалне државе су обезбедиле искључиво право да саме одржавају и побољшавају пловидбу. Тако је окончан дуг период у којем су подунавске државе, слабе и разједињене, водиле рачуна само о својим уским интересима. Због тога су биле лак плен великих сила, које су их држале у покорности и њима манипулисале кад год им је то било потребно.

Југословенско-румунски споразуми о изградњи и експлоатацији ХЕПС Ђердап

Значај Ђердапа као чиниоца сарадње у Подунављу и посебно, на Балкану најбоље може да се оцени на основу анализе југословенско-румунских споразума о коришћењу воде Дунава у сектору Ђердапа. Наиме, Југославија и Румунија, као две суверене балканске државе, одлучиле су да *заједнички* користе воде Дунава у сектору Ђердапа на економски и технички исплатив начин. Закључено је да се у сектору Ђердапа воде Дунава најбоље могу искористити за производњу електричне енергије и пловидбу. Идеје о таквом начину коришћења постојале су и раније, али су остварене тек када је развијена свестрана сарадња између Југославије и Румуније и када су створени потребни економско-технолошки услови. Први разговори југословенских и румунских стручњака о заједничком проучавању могућности за коришћење воде Дунава у сектору Ђердапа ради производње електричне енергије и договор о отклањању тешкоћа везаних за пловидбу обављени су у септембру 1956. године. Током 1957. године стручњаци обеју земаља започели су заједнички да истражују и изналазе најбоља решења за сектор Ђердапа, а улога координатора поверена је мешовитој југословенско-румунској комисији за руковођење и координирање радова на уређењу Дунава у сектору Ђердапа. Комисија је заседала 1957. године и донела Статут мешовите југословенско-румунске комисије за руковођење и координирање радова у сектору Ђердапа.⁹

Радови на проучавању и истраживању сектора Ђердапа завршени су 1960. године, па су владе СФРЈ и НР Румуније одлучиле да приступе преговорима о изградњи хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап. За те преговоре су одређене делегације које су у периоду од 1960. до 1963. године припремиле документе о изградњи и експлоатацији ХЕПС Ђердап.¹⁰ У Београду су 30. новембра 1963. потписани споразум и остали документи о изградњи и експлоатацији хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап. Наведено је да су уговорнице приступиле коришћењу у интересу њихових народа хидроенергетског извора реке Дунав који им припада а као правни основ је узет суверенитет народа,

⁸ Алберт Вајс, *Дунавска конференција у Београду*, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 3, 1948, стр. 441.

⁹ *Међународни уговори ФНРЈ*, св. бр. 7, 1958.

¹⁰ *Завршни акт*, „Сл. лист СФРЈ“, додаток: „Међународни уговори и други споразуми“, бр. 11, 1965, стр. 927.

али не у апсолутном смислу, већ двоструко ограничен, уз наглашавање да је укупан потенцијал *заједнички*, па је Споразумом одређено његово коришћење на подједнаке делове. С друге стране, коришћење је условљено „општим интересом“, тј. пловидбом.¹¹ После завршетка хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап и његовог пуштања у рад 1972. године Југославија и Румунија су наставиле сарадњу и преговоре, а резултат је био нови споразум између СФРЈ и СР Румуније, закључен 1976. године, о проширењу сарадње ради искоришћавања хидроенергетског потенцијала Дунава. На основу Споразума влада СФРЈ и СР Румуније о условима проширења сарадње у коришћењу хидроенергетског потенцијала Дунава, потписаног 1977. године, закључен је, исте године, између предузећа двеју земаља, Уговор о изградњи и експлоатацији ХЕПС Ђердап 2 на реци Дунав. Предвиђено је да се и приликом изградње ХЕПС Ђердап 2 побољша пловидба, и да се целокупан објекат заврши 1985. године. Споразумом о изградњи и експлоатацији хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап (1963) уговорнице су одредиле које објекте треба изградити за хидроенергетску и пловидбену експлоатацију, њихову приближну локацију и функцију, као и основни опис.

У студији о правним питањима хидроенергетског развоја Економска комисија УН за Европу препоручила је да се место изградње бира на основу техничких разматрања без обзира на положај границе.¹² Систем Ђердап 1 изграђен је у зони између места Сип, на југословенској територији, и места Гура Ваја, на румунској територији, у дужини Дунава од 936 до 949 km, док је систем Ђердап 2 изграђен на сектору Прахово–Островул Маре, у дужини Дунава од 863 km. Узимајући у обзир и заједнички интерес, Југославија и Румунија, приликом изградње система Ђердап 1 и Ђердап 2 два пута су измениле државне границе – за време грађења објекта и после изградње бране, узводно од бране система Ђердап, у дужини од 700 метара. Предвиђено је да се после престанка коришћења бране успостави пређашња граница.

Приликом изградње система Ђердап, а нарочито после стварања акумулационог језера, на приобалним подручјима двеју држава причињене су одређене штете. Укупна вредност накнада штета износила је око 74.921 милиона долара, али је вредност накнада за румунску страну била знатно већа (55.203 милиона долара, према 19.088 за југословенску страну). Те накнаде су углавном исплаћене за комуникације, путеве и железнице, зграде, земљиште и друго. И у извођењу радова и објеката система Ђердап остварен је принцип подједнаког учешћа страна уговорница.

Протоколом о преласку југословенско-румунске државне границе у вези с изградњом система Ђердап Југославија и Румунија су упростиле формалности везане за прелазак државне границе, гарантујући слободан

¹¹ Богољуб Милосављевић, *Коришћење Дунава у индустријске сврхе с посебним освртом на југословенско-румунске споразуме*, Београд, 1982, стр. 52.

¹² Kenworthy Joint of International Waters Ajil 1960, p. 594. Тај комитет у вези с местом грађења препоручује „да најбоље место треба да се изабере после прегледа локације од заједничке комисије састављене од представника две заинтересоване стране без обзира на положај границе“ (А/5409, 331).

боравак и кретање у зони изградње објеката и дајући одређеним лицима олакшице ради лакшег обављања послова. И за време изградње објеката система Ђердап 2 примењиван је исти режим преласка границе и боравка у вези с изградњом система Ђердап, а према споразуму о условима проширења сарадње.

Југославија и Румунија су посебно водиле рачуна о заштити приобалног подручја, па су се договориле да заједнички изграде додатни систем заштите приобалног подручја на територији СФР Југославије. Изградња акумулационог језера неметнула је проблем заштите акумулације од наноса (песак, земља, и други материјали) које у језеро доносе Дунав и притоке, посебно Велика Морава (око 9.000.000 m³ годишње).¹³ После стварања језера и успостављања тока Дунава, тај нанос би се кретао Дунавом и таложио на ушћу Велике Мораве у Дунав. За решење тог проблема постојале су две варијанте: багеровање наноса из ушћа или уређење слива Велике Мораве. Обе државе су прихватиле као повољније и јефтиније решење уређење слива Велике Мораве. Основни принцип којег су се придржавале обе државе уговорнице приликом извођења тих радова био је принцип обостраног и подједнаког учешћа у обавезама обеју страна.

У зони изградње система Ђердап и акумулационог језера налазили су се и културно-историјски споменици вредни за обе државе, па су Југославија и Румунија задужиле мешовиту југословенско-румунску комисију да обиђе сва значајна места на којима се налазе споменици и предложи начин њихове заштите. Предложено је, поред осталог, да се стена у којој је исклесана чувена Трајанова табла с рамом, на којем су крилати анђели, заједно са делом чувеног римског пута, исече и подигне на нову обалу Дунава на истом месту. Рачунице су показале да би само за спасавање угрожених споменика било потребно око пола милијарде динара. Две владе су се обавезале да ће пружити сва обавештења и сву могућу помоћ научним и стручним установама које ће радити на истраживању и конзервирању добара која имају археолошки и историјски значај.¹⁴ Конвенцијом о накнади штета проузрокованих изградњом система Ђердап предвиђена је накнада штета за историјске споменике који се премештају или их треба заштитити. Списак је утврдила мешовита екипа стручњака према методологији за утврђивање физичког обима штета и висине њихове накнаде. Такође, уговором је предвиђено да се заштите и културно-историјски споменици. Осим велике користи од хидроенергетског потенцијала воде Дунава у сектору Ђердапа, на основу тих споразума, у кратком временском периоду, от-

¹³ *Уређење слива Мораве*, „Енергопројект“, Београд, 1964, стр. 1. Укупна површина подручја слива Мораве износи 37.450 km². Од тога је на територији Југославије 36.240, а на територији Бугарске 1.210 km².

На Великој Морави је од 1920. до 1965. године било 35 поплава, од којих 25 изразито великих. Учесталост поплава се из деценије у деценију повећавала. У периоду од 1947. до 1963. Велика Морава се изливала сваке године, а Јужна Морава сваке године, изузев 1950. и 1959 (подаци су узети из материјала који је радио Институт за водопривреду „Јарослав Черни“, *Економски значај изградње Ђердапског система*, књ. 2, 1964).

клоњене су пловидбене сметње у најтежем сектору Дунава, тако да је унапређена пловидба на тој значајној међународној саобраћајници, па југословенско-румунски споразуми имају много шири, тј. међународни значај. То се може закључити, између осталог, на основу следећих поређења: уместо дотадашњих конвоја 1.700 t, кроз преводнице система Ђердап омогућен је пролаз конвоја од 14.000 t; уместо пролаза пловних јединица до 1.200 t носивости, омогућен је пролаз пловних јединица до 2.500 t носивости; време проласка бродова кроз Ђердап знатно је смањено, па и пловидбени трошкови по тони робе; уместо досадашње дневне пловидбе, обезбеђена је целодневна пловидба, и друго.¹⁵ После успешног завршетка радова на систему Ђердап, подручје Ђердапа је требало да се искористи и у туристичке сврхе. Побољшањем саобраћаја и услова за боравак туриста требало је да се повећа број туриста из целог света (нарочито из околних балканских земаља) који би уживали у разгледању заиста импозантног објекта. У студији коју је израдио Завод за унапређење туризма на ширем подручју Ђердапа наведено је да би само у ужем подручју те области требало изградити најмање шест мотела и осам хотела, са више од 1.100 лежајева и тридесетак различитих ресторана у националном стилу. Од свега тога мало је остварено, али на основу искориштености постојећих капацитета може се закључити да је и та грана привреде у сектору Ђердапа чинилац сарадње свих, а нарочито балканских држава.

Када је реч о значају југословенско-румунских споразума о изградњи и експлоатацији система Ђердап 1 и Ђердап 2 мора се закључити да су они значајан подстицај за будућу сарадњу двеју држава и балканског региона у целини. Ти споразуми морају да се посматрају с аспекта заједничких интереса и користи двеју суседних држава и, преко њих, балканског региона у целини.

Коришћење система Ђердап је организовано тако да обе државе поједнако користе хидроенергетски потенцијал за све време трајања система. Државе уговорнице су се обавезале да цео систем ради несметано и да се уздржавају од било каквих радњи којима би могле да се изазову сметње у коришћењу објеката, а све ради обостране користи и користи региону којем припадају. Зато се југословенско-румунски споразуми могу посматрати, осим кроз сарадњу двеју држава, и кроз сарадњу с трећим државама. Пример те сарадње је Споразум између Југославије и СССР-а о економској и техничкој сарадњи у изградњи система Ђердап, у сектору Железних врата, потписан 22. марта 1965. у Москви.¹⁶

¹⁴ Приликом радова на заштити историјских споменика откривен је значајни праисторијски локалитет у Лепенском виру, чија се старост процењује на 6.000 – 8.000 година и који се сматра најстаријим стаништем европског човека.

¹⁵ Јован Пауновић, *Слобода пловидбе и управа прибрежних држава на Дунаву*, Београд, 1957, стр. 383, и други. Пропусна моћ Ђердапа повећана је око четири пута, са некадашњих 10–12 милиона t на око 45 милиона t годишње.

¹⁶ „Сл. лист СФРЈ“, додатак: Међународни уговори и други споразуми, бр. 11, 1965, стр. 892–900.

На основу наведеног, може се закључити о великом доприносу Ђердапа за пловидбу балканских и других приобалних држава, за развој промета и унапређивање речног превоза. Правилним коришћењем Ђердапа смањују се трошкови и омогућава примена савремених начина превоза. До сада је кроз хидроенергетски и пловидбени систем Ђердап прошло око 250.000 пловила. Електрана је произвела више од 150 милијарди киловат часова електричне струје, а уз тржишну цену то је вредност око шест милијарди долара. Годишњи просек производње је шест милијарди kWh, односно вредност производње износи око 240 милиона долара. Значи, од годишњег извоза могла би да се изгради једна таква хидроелектрана. Сигурно је да се до сада ХЕ „Ђердап“ исплатила барем 20–25 пута. Највише користи су имале СР Југославија и Румунија, али и све остале балканске државе, па се Ђердап мора посматрати и као чинилац регионалне сарадње балканских држава.

*

* *

СР Југославија, после агресије НАТО-а, налази се у тешкој ситуацији, с осиромашеном привредом и уништеним материјалним добрима. Упркос разарајућем дејству на привреду СР Југославије, САД покушале су, и даље настоје, да униште изграђено поверење међу подунавским државама, које су, ипак, схватиле да је међусобна сарадња у њиховом интересу и да се не сме олако одбацити ниједан пројекат регионалне сарадње. Регион у којем живе народи СР Југославије судбински је повезан с осталим народима који настањују Балкан и југоисточну Европу. Југославија не може да се заобиђе ни у једној иницијативи за подунавску сарадњу, ако ни због чега другог, оно због чињенице да се на њеној територији налази ђердапски сектор.